

Dr Dragan OBRADOVIĆ*
Sudija Višeg suda u Valjevu
Naučni saradnik

Pregledni rad
Primljeno: 1. maj 2022.
Prihvaćeno: 13. maj 2022.
UDK: 343.143/144-028.26(497.11)
343.12-053.6(497.11)
<https://doi.org/10.47152/rkkp.60.2.2>

UPOTREBA AUDIO VIZUELNE VEZE U ISPITIVANJU DECE U KRIVIČNOM POSTUPKU – IZ UGLA SUDIJE

U brojnim krivičnim postupcima sve češće u Srbiji pojavljuje se potreba da se ispitaju deca i maloletnici u svojstvu oštećenih ili kao svedoci. Imajući u vidu njihov uzrast, njihovu zrelost, ispitivanje ovih kategorija učesnika u krivičnom postupku zahteva i posebno obučene ljude – službena lica koja će sa njima kontaktirati od njihovog prvog pojavljivanja bilo u policiji, u javnom tužilaštvu ili sudu. A radi njihove dodatne zaštite u krivičnim postupcima zakonodavac je prepoznao potrebu da se ispitivanje ovih ranjivih kategorija učesnika u krivičnom postupku može obaviti i uz upotrebu tehničkih sredstava – puteme audio vizuelne veze, na koji način se pruža dodatna sigurnost deci i maloletnicima, pa je u najvažnijim zakonskim propisima iz krivične materije tu mogućnost i zvanično propisao. Tokom XXI veka država Srbija je tehnički opremila sve više sudove sa posebnim prostorijama i sistemima audio vizuelne veze. U radu smo ukazali na najvažnije međunarodne i domaće propise koji se odnose na zaštitu oštećenih i posebno su od značaja za zaštitu dece u krivičnom postupku, način na koji je regulisana upotreba audio vizuelne veze u najvažnijim domaćim krivičnim

* E-mail: dr.gaga.obrad@gmail.com

propisima. Takođe, ukazali smo i na pojedine slučajeve iz prakse u kojima je primenjeno ispitivanje oštećenih – dece i maloletnika putem audio vizuelne veze.

Ključne reči: krivični postupak, deca, žrtve, svedoci, audio-vizuelna veza

1. Uvod

Širom sveta svakodnevno se dešavaju različita krivična dela. Neka su na štetu svake pojedine države, predstavljaju različite vrste opasnosti za državu. Takođe, dešavaju se i brojna krivična dela na štetu pojedinih firmi, različitih privrednih subjekata. Međutim, veliki broj različitih krivičnih dela dešava se i na štetu pojedinaца – fizičkih lica, bez obzira na pol, starost. Sve to odnosi se i na našu državu.

Prilikom izvršenja krivičnih dela protiv fizičkih lica u svakoj državi, pa i u Srbiji, pojavljuju se kao oštećeni i posebne, ranjive kategorije među kojima spadaju i deca, kako je to propisano Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima deteta od 20. novembra 1989 (dalje: KPD)¹. Zaštita dece u Srbiji je u Ustavu Republike Srbije (dalje: Ustav) proklamovana kao jedno od osnovnih ljudskih prava i sloboda, pa se pored ostalog navodi da su deca zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja.² Deca se pojavljuju kao izvršioци brojnih kaznenih dela (krivičnih dela i prekršaja), ali i kao žrtve u različitim kaznenim postupcima odnosno kao svedoci takođe.

U poslednjih nekoliko decenija posebna pažnja širom sveta posvećena je pružanju delotvorne zaštite dece žrtava najrazličitijih oblika seksualne eksploatacije odnosno seksualnog zlostavljanja. Bilo u kojoj od tih uloga da se deca pojavljuju u kaznenim postupcima, mora se poštovati njihovo ljudsko dostojanstvo, s obzirom da je dostojanstvo urođeno svakom čoveku. Ljudska prava i dostojanstvo čoveka nerazdvojivo su povezani. Poštovanje ljudskog dostojanstva je jedno od osnovnih načela u svim najvažnijim međunarodnim dokumentima posle II svetskog rata, do danas. O poštovanju ljudskog dostojanstva govori se i u pojedinim međunarodnim dokumentima u oblasti bioetike, usvojenim od strane UNESKO-a, koji dokumenti su prihvaćeni od većine država u svetu. Takvi dokumenti su: Univerzalna deklaracija o ljudskom genomu i ljudskim pravima

1 Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori, br. 15/90, Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori, br. 4/96, 2/97; čl.1: Za svrhe ove konvencije, dete je ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ako se, na osnovu zakona koji se odnosi na dete, punoletstvo ne stiče ranije.

2 Ustav Republike Srbije (Službeni glasnik RS br. 98/2006) – čl.64.

(1997), Međunarodna deklaracija o ljudskim genetskim podacima (2003) i Univerzalna deklaracija o bioetici i ljudskim pravima (2005) (Marjanović, 2013:104). Pojedine od tih dokumenata u oblasti bioteke ratifikovala je i Republika Srbija – Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini³.

O ljudskom dostojanstvu se razmišlja pre svega sa aspekte zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda lica koja dođu u sukob sa zakonom, pa im je sloboda oduzeta. U pitanju su lica lišena slobode - pritvorena lica, osuđena lica u kaznenom postupku - krivični postupak, ali i u prekršajnim postupcima u kojima je okrivljenim licima određena mera lišenja slobode – zadržavanje odnosno izrečena im efektivna kazna zatvora. Tada se najčešće obraća pažnja na vezu između ljudskog dostojanstva i slobode. O oštećenim licima – žrtvama u krivičnim postupcima u Republici Srbiji i zaštiti njihovog ljudskog dostojanstva još uvek se nedovoljno razmišlja u ovoj vrsti postupaka. A moralo bi, zbog toga što pri odlučivanju hoće li u konkretnom slučaju dete svedočiti organ postupka (javni tužilac ili sud) mora se uvek rukovoditi ne samo interesom krivičnog postupka, već najboljim interesom deteta.

U postupcima pred nadležnim organima postupka tokom istrage a naročito u fazi glavnog pretresa u Srbiji pruža se i dodatna zaštita pojedinim ranjivim kategorijama oštećenih – žrtava krivičnih dela. U te kategorije spadaju žene i deca. Dodatna zaštita se pruža upotrebom sistema audio vizuelne veze koji sistemi danas postoje u svim višim sudovima u Srbiji i koje koriste za potrebe postupaka ne samo viši sudovi nego i javna tužilaštva u postupcima istrage kada je potrebno da se obavi ispitivanje pojedinih kategorija osetljivih svedoka – žrtava krivičnih dela, vrlo često dece. A u pojedinim postupcima za krivična dela iz njihove nadležnosti sisteme audio vizuelne veze koji se nalaze u zgradama viših sudova koriste u svojim postupcima i nadležni osnovni sudovi odnosno osnovna javna tužilaštva.

U radu ograničenog obima ukazali smo samo na pojedine, po našem mišljenju, najvažnije domaće propise značajne za problematiku ovog rada u vezi sa zaštitom oštećenih, pa samim tim i dece u krivičnom postupku Republike Srbije. U meri u kojoj je neophodno ukazali smo i na pojedine međunarodne propise značajne za predmet ovog rada. Nemamo pretenziju da je moguće samo nabrojati i ukratko predstaviti sve najvažnije dokumente iz ove oblasti koji su doneti od strane UN odnosno pojedinih institucija i tela u Evropi.

Takođe, ukazali smo i na zakonska rešenja koje se odnose na regulisanje upotrebe sistema audio vizuelne veze u krivičnim postupcima u Republici Srbiji. Posebnu pažnju smo usmerili da prikazemo u kojoj meri se upotrebom sistema audio vizuelne veze u pojedinim krivičnim postupcima poštuje pravo na ljudsko

3 Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini, Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori, br. 12/2010

dostojanstvo dece - žrtava krivičnih dela pred domaćim sudovima. Predstavili smo pojedine karakteristike nekoliko specifičnih krivičnih postupaka u kojima je u praksi domaćih sudova korišćena audio vizuelna veza u cilju dodatne zaštite dece – oštećenih (žrtava) pojedinih krivičnih dela iz grupe protiv polnih sloboda odnosno iz grupe protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. Kroz te primere ukazujemo i na sistem zaštite dece – oštećenih (žrtava) pojedinih krivičnih dela od strane nadležnih pravosudnih organa i istovremeno kako se na taj način i štiti ali i poštuje dostojanstvo ove ranjive kategorije žrtava krivičnih dela.

2. Najvažniji međunarodni propisi

U preambuli KPD, pominje se ljudsko dostojanstvo, koji se tiče i dece. U preambuli se podseća da su UN u Univerzalnoj deklaraciji o pravima čoveka⁴ proklamovale da detinjstvu pripada posebna briga i pomoć, smatra da dete treba da bude u potpunosti pripremljeno da živi samostalno u društvu i da bude vaspitano u duhu ideala proklamovanih u Povelji UN, a posebno u duhu mira, dostojanstva, tolerancije, slobode, ravnopravnosti i solidarnosti. U odredbama KPD jasno su definisana prava deteta koja se odnose na zaštitu od svih oblika nasilja, posebno: zabrana mučenja (torture) i lišenja slobode; zabrana telesnog kažnjavanja; zabrana trgovine decom; zabrana iskorišćavanja deteta za prostituciju; zabrana iskorišćavanja deteta za pornografiju; zabrana upotrebe narkotika, duvana, alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci i zloupotrebe lekova; zabrana učešća deteta u igrama na sreću; zaštita deteta od nasilja u štampanom materijalu i upotrebom informacionih i komunikacionih tehnologija (IKT); posebne mere zaštite od nasilja.

- Od međunarodnih dokumenata značajnih za predmet ovog rada izdvajamo i:
- Konvenciju Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (tzv. Lanzarot konvencija iz 2007. godine koja je stupila na snagu 2010. godine)⁵ kojom su, između ostalog, posebno definisana krivična dela u vezi sa dečijom pornografijom, kao posebnim oblikom seksualne eksploatacije i zloupotrebe dece; odnosno
 - Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaju dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji (dalje: Protokol)⁶, koji dokumenti su ratifikovanjem postali sastavni deo pravnog sistema u Republici Srbiji.

4 Universal Declaration of Human Rights, Službeni list FNRJ 0/48,

5 Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori 1/2010

6 Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, Službeni glasnik SRJ– Međunarodni ugovori 22/2002

Novi pomak na planu potpunije zaštite polnih sloboda, seksualnog integriteta i privatnosti žena označava donošenje Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici⁷ (dalje: Istanbul konvencija). I ova Konvencija je postala sastavni deo našeg pravnog poretka.⁸ Pod ženama se za potrebe ove Konvencije smatraju i devojke do 18 godina, shodno kategoriji deca iz KPD. Promene koncepta seksualnog nasilja prema ženama shodno Istanbul konvencija mogle bi biti od značaja i za devojke i žene sa invaliditetom,⁹ koje su češće od drugih izložene stalnom riziku da budu viktimizirane nasiljem i seksualnim zlostavljanjem.

3. Najvažnija domaća regulativa usmerena na zaštitu oštećenih

Ustav u odredbama koje se odnose na ljudska prava i slobode kroz više odredaba pruža zaštitu licima lišenim slobode, a samo kroz jednu odredbu - član 67 svakome, pa samim tim i oštećenima u krivičnom postupku. Navedenom odredbom pod uslovima određenim zakonom, jemči pravo na pravnu pomoć, koju pružaju advokatura, kao samostalna i nezavisna služba, i službe pravne pomoći koje se osnivaju u jedinicama lokalne samouprave, u skladu sa zakonom.

Pomoć i zaštitu žrtava bila je predviđena kao zadatak u Strategiji borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji¹⁰, a to je predviđeno i u novoj Strategije prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava 2017-2022 (dalje: Strategija)¹¹. Navedena Strategija definiše da se pod pojmom žrtve u smislu navedene odredbe i ove strategije, smatra svako fizičko lice podvrgnuto trgovini ljudima. U okviru posebnih ciljeva u Strategiji predviđeno je da će u sudskom postupku biti obezbeđena sveobuhvatna i efikasna zaštita žrtava trgovine ljudima, kroz unapređene programe zaštite svedoka, pravne zaštite žrtava trgovine ljudima, bezbednosti žrtava, sprečavanjem sekundarne viktimizacije i efikasnim mehanizmom za obeštećenjem žrtava trgovine ljudima.

7 Council of Europe, Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, (adopted 7 May 2011, entry into force 1 August 2014) CETS 210 (Istanbul Convention), available at <https://rm.coe.int/168008482e>

8 Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori 12/2013, 4/2014

9 Osoba sa urođenim ili stečenim dugotrajnim fizičkim, senzornim ili intelektualnim oštećenjima koje je ograničavaju u životnim aktivnostima a, u sadejstvu sa različitim preprekama, sprečavaju je da pod jednakim uslovima učestvuje u društvenom životu.

10 Strategija borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji, Službeni glasnik RS br.111/06

11 Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava 2017-2022, Službeni glasnik RS br. 77/2017

Takođe, značajan dokument sa aspekta ovog rada je i Strategija za borbu protiv visokotehnološkog kriminala (dalje: Strategija VTK) za period 2019.-2023. godine.¹² Strategija VTK je doneta u skladu sa pregovaračkim obavezama Republike Srbije da uskladi svoje zakonodavstvo sa propisima Evropske Unije – Direktivom 2013/40/EU u okviru Poglavlja XXIV.

Lica koja su žrtve krivičnih dela određena prava ostvaruju kroz odredbe Zakonika o krivičnom postupku koji se u odnosu na redovne sudove primenjuje od 1.oktobra 2013.godine (hereinafter: Zakonik)¹³, kada se pojavljuju kao privatni tužioci, oštećeni kao tužioci, odnosno kao oštećeni i kao svedoci - oštećeni. U odredbama Zakonika oštećeni je definisan kao lice čije je lično ili imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo (čl.2 st.1 tač.11), koja definicija je bila skoro u potpunosti identična definiciji čl.221.tač.6 iz prethodnog važećeg Zakonika o krivičnom postupku (dalje: prethodni Zakonik)¹⁴. Nijedna od ovih definicija ne prepoznaje pojam žrtve i izjednačava lica čija su imovinska i neimovinska prava povređena.

Republika Srbija je posebno prepoznala značaj zaštite maloletnih lica kao oštećenih za pojedine grupe krivičnih dela i zaštite njihovog ljudskog dostojanstva, pa je tokom 2013.godine usvojila Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima (dalje: Zakon), kojim je propisala da se Zakon primenjuje na učinioce koji su prema maloletnim licima izvršili 10 precizno navedenih krivičnih dela iz grupe protiv polne slobode.¹⁵ U odnosu na učinioce tih krivičnih dela propisana je zabrana ublažavanja kazne i uslovnog otpusta, nezastarevanje krivičnog gonjenja i izvršenja kazne, pravne posledice osude od kojih pojedine traju 20 godina a odnose se na rad sa maloletnim licima. Takođe, prema učiniocima tih krivičnih dela posle izdržane kazne zatvora, sprovode se i posebne mere koje mogu trajati najduže do 20 godina, a imaju za cilj specijalnu prevenciju - zaštitu maloletnih lica generalno posmatrano od takvih, prethodno osuđenih lica za krivična dela prema maloletnicima.

Osim zakonske regulative, u pravcu zaštite svih žrtava pojedinih krivičnih dela, a naročito onih najranjivijih grupa, pre svega žena i dece učinjeni su u

12 Strategija za borbu protiv visokotehnološkog kriminala za period 2019-2023, Sl.glasnik RS br.71/2018

13 Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, 72/2011,101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/19.

14 Zakonik o krivičnom postupku, Službeni list SRJ 70/01 od 28. 12. 2001.g.stupio na snagu 28.03.2002.g., Sl.list SRJ68/02, Sl.glasnik RS 58/04,85/05, 115/05,49/07,72/09 i 76/2010

15 Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, Službeni glasnik RS 32/2013, čl.3.

prethodnom periodu tokom XXI veka a naročito u prethodnoj deceniji i dva izuzetno važna, međusobno povezana koraka.

Jedan od važnih koraka koji je država preduzela u pravcu zaštite svih žrtava u krivičnom postupku pred redovnim sudovima je osnivanje Službe za pomoć i podršku svedocima i oštećenima u višim sudovima, kao i u drugim sudovima koje odredi Visoki savet sudstva, tokom 2016.godine putem izmena i dopuna Sudskog Poslovnika. Obaveštenje o postojanju službe za pomoć i podršku oštećenima i svedocima sud je dužan da dostavi svedoku ili oštećenom u vidu napomene na obrascu poziva.¹⁶ Takođe, u prethodnom periodu država je obezbedila značajno bolje tehničke uslove u pogledu materijalno-tehničke opremljenosti svih viših sudova na teritoriji Republike Srbije, koji su u svojim zgrada dobili posebno opremljene prostorije sa tehničkim sredstvima za prenos slike i zvuka – tzv. audio vizuelne veze. To je od značaja za

pojedine krivične postupke u kojima se pred višim sudovima pojavljuju maloletni oštećeni deca shodno čl. 150 Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (dalje:ZM)¹⁷ odnosno posebno osetljivi svedoci shodno čl.103. Zakonika. Time se sprečava neposredno prisustvo izvršioca krivičnog dela u prostoriji gde je neko od tih lica, a samim tim i sekundarna viktimizacija oštećenih lica. Po potrebi ove prostorije namenski koriste i drugi pravosudni organi za ispitivanje pojedinih kategorija oštećenih lica, tokom istrage odnosno u fazi glavnog pretresa. Samim tim, kroz odredbe Zakonika i uz adekvatnu materijalno-tehničku opremljenost pravosudnih organa, bolje je obezbeđena zaštita ljudskog dostojanstva oštećenih – žrtava krivičnih dela u odnosu na vreme dok je u primeni bio prethodni Zakonik u praksi redovnih sudova, zaključno sa 30.9. 2013.godine.

4. Upotrebe audio vizuelnih sredstava u krivičnim postupcima kroz pojedine domaće propise

O upotrebi audio vizuelnih sredstava u krivičnim postupcima u Srbiji počelo je da se razmišlja još krajem XX veka, ali se prvi put ista zvanično pominju u odredbama ZM koji se primenjuje bez izmena i dopuna od 1.1. 2006.godine do danas, u delu koji se odnosi na maloletna lica koja se pojavljuju u krivičnim postupcima kao oštećeni za precizno navedenih 27 krivičnih dela.

16 Izmene i dopune Sudskog poslovnika, Sl.glasnik RS br.39/2016 od 15.4.2016., stupile na snagu 23.4.2016., čl.38a i 38b.

17 Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS br. 85/2005) - čl.150.

Odredbom čl.152 ZM propisano je da će se maloletno lice saslušati upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, ako s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnog lica, organ postupka oceni da je to potrebno, u zavisnosti od faze krivičnog postupka u kojoj se to predloži. Saslušanje se tada sprovodi u prostoriji u kojoj se ne nalaze stranke i drugi učesnici u postupku. To je izuzetak od opštih odredaba koji je ustanovljen u korist oštećenog maloletnog lica (Perić, 2005:320).

Kada je reč o oštećenima uopšte i o mogućnosti upotrebe audio vizuelnih sredstava u krivičnim postupcima u Srbiji, ta mogućnost se prvi put zvanično pominje u izmenama i dopunama prethodnog Zakonika iz 2009.godine uvedena je mogućnost da se zaštićeni svedok može ispitati i svedočenjem iz posebne prostorije uz promenu glasa i lika svedoka posredstvom tehničkih uređaja za prenos zvuka i slike (čl.109g st.3.).

Važeći ZKP u svojim odredbama na više mesta spominje pominje upotrebu audio vizuelnih sredstava u sudskim postupcima. Tako, u odredbama koje se odnose na pravila o ispitivanju posebno osetljivog svedoka navodi se mogućnost da organ postupka odluči da lice koje je dobilo status posebno osetljivog svedoka ispita upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka (čl.104.st.2.), poštujući sva ostala pravila koja se odnose na ispitivanje ove kategorije lica a naročito da se ispitivanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok nalazi. To ispitivanje ne mora se obaviti u prostorijama organa postupka nego i u drugim prostorijama poput mogućnosti da se ova kategorija lica ispita i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno u ovlašćenoj instituciji koja je stručno osposobljena za ispitivanje posebno osetljivih lica. Osim toga, u situaciji ako se na glavnom pretresu sazna da svedok ili veštak ne može da dođe pred sud ili da mu je dolazak znatno otežan, veće može, ako smatra da je njegov iskaz važan, narediti da ga van glavnog pretresa ispita predsednik veća ili sudija član veća neposredno ili putem tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka (čl.404.st.1).

U našem pravu sud pribegava ovoj meri kad oceni da je to potrebno, s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnog lica. Takav način saslušanja predstavlja posredno uzimanje iskaza u faktičkom smislu, jer se svedok saslušava van prostorije u kojoj se odvija suđenje, ali ono nije i formalno odstupanje od načela neposrednosti u njegovom objektivnom smislu, jer i ovaj svedok svoj iskaz daje tokom trajanja suđenja i u realnom vremenu, a svi akteri postupka koji i inače imaju to pravo mogu da mu postavljaju pitanja, odnosno predlažu sudiji da svedok odgovori na određeno pitanje (Škulić, 2016:12-13).

5. Primena sistema audio vizuelne veze u sudskoj praksi i pojedini slučajevi

Tokom 2009. godine tadašnji Okružni sud u Valjevu dobio je sistem audio vizuelne veze, po čemu je bio među prvim sudovima tog ranga u Republici Srbiji. Primena pomenutog sistema počela je stidljivo, u pojedinačnim slučajevima godišnje, da bi vremenom upotreba ovog sistema postala redovna za potrebe ne samo Višeg suda u Valjevu nego i ostalih pravosudnih organa iz grada Valjeva – Osnovnog suda u Valjevu, Osnovnog i Višeg javnog tužilaštva u Valjevu u toku istraga koja se vode u pojedinim predmetima gde je neophodno ispitati decu odnosno maloletnike kao žrtve krivičnih dela odnosno posebno osetljive svedoke.

U praksi Višeg suda u Valjevu upotreba sistema audio vizuelne veze najčešće se primenjivala kada su u pitanju bila oštećena maloletna lica oba pola u vezi sa različitim krivičnim delima iz grupe protiv polne slobode ali i za krivična dela trgovina ljudima. Osim toga, primena ovog sistema je bila i u pojedinim slučajevima kada je žrtva krivičnog dela iz grupe protiv polne slobode bilo punoletno lice sa određenim zdravstvenim problemima psihičke prirode zbog čega je od strane komisije veštaka utvrđeno da je zrelost tog lica na nivou maloletnika.

- U svim tim slučajevima prisutna je vremenom ustaljena praksa postupanja i to:
- uz poziv za dolazak u sud oštećeni odnosno zakonski zastupnik dobija i obaveštenje da u sudu postoji služba za pružanje pomoći žrtvama krivičnog dela (dalje: predstavnik službe), ime službenog lica koje će ih kontaktirati i satnicu kada treba da dođu u sud - malo pre početka glavnog pretresa (kako bi se blagovremeno izbegao kontakt sa optuženim) i kome treba da se javi prilikom dolaska u sud;
 - da ih po dolasku u sud predstavnik službe smesti u posebnu prostoriju gde će sačekati početak suđenja u njegovom prisustvu i da im objasni ko će sve biti u toj prostoriji sa njima – službeno lice iz informatičke službe i veštak specijalista medicinske psihologije i gde će ko od ta dva službena lica sedeti, a izuzetno i tumač (redak slučaj iz prakse);
 - da ih predstavnik službe upozna sa službenim licem iz informatičke službe Višeg suda u Valjevu koji u tu prostoriju dolazi nakon što stignu oštećeni i njen zakonski zastupnik i da upozna zakonskog zastupnikom da neće moći da bude u istoj prostoriji sa svojim detetom – koje ima status svedoka/posebno osetljivog svedoka krivičnog dela u vreme glavnog pretresa jer će morati da pređe u sudnicu kao i ostala pozvana lica;
 - službeno lice iz informatičke službe ih upozna sa načinom upotrebe sistema audio vizuelne veze na najjednostavniji način i pre početka glavnog pretresa vrši proveru sistema audio video veze iz sudnice u kojoj se

- održava glavni pretres i prostorije u kojoj sedi oštećeni, uspostavlja probnu vezu između te dve prostorije, proverava čujnost i vidljivost, a posebno objašnjava oštećenom da optuženi neće moći da vidi gde se isti nalazi pre nego što dobije reč jer će sistem audio video veze biti u takvom položaju da samo predsednik veća-sudija koji postupa po predmetu može da vide prostoriju u kojoj oštećeni sedi i da predsednik veća putem sistema veze obaveštava informatičara u kom momentu treba da uključi sistem i omogući da se oštećeni uključi u sudnicu radi davanja izjave;
- da sudski veštak specijalista medicinske psihologije koga oštećeni (maloletnik – dete) poznaje iz ranije faze postupka jer je učestvovao kao član tima veštaka medicinske struke u postupku veštačenja, pre početka glavnog pretresa u zavisnosti od uzrasta oštećenog vrši, po potrebi, dodatni psihološki pregled oštećenog i kada počne glavni pretres u fazi izvođenja dokaza izjašnjava se da li je oštećeni u vreme glavnog pretresa sposoban da pred sudskim većem / sudijom da svoj iskaz.

Osim navedenih pravila postupanja, ustanovljena su vremenom i još neka „formalna“ pravila postupanja u ovim predmetima i to:

- da pre početka glavnog pretresa u tu prostoriju mogu u prisustvu predstavnika službe da uđu još i punomoćnik oštećenog odnosno zakonski zastupnik, ali da ova lica kao i predstavnik službe nisu prisutna u toj prostoriji u vreme glavnog pretresa;
- da postupajući predsednik veća sudija/sudija objasni oštećenom, iz svog položaja u sudnici – mesta gde sedi, putem sistema audio video veze, u cilju uspostavljanja prvog kontakta, pre početka glavnog pretresa gde ko sedi u sudnici od prisutnih lica – veće sudija, javni tužilac, punomoćnik oštećenog, branilac optuženog i optuženi i gde sedi zakonski zastupnik oštećenog odnosno veštači u sudnici; redosled ko može da postavi pitanja oštećenom, kad treba da odgovori – tek kad jasno čuje pitanje i kad sudija kaže da može da odgovori na postavljeno pitanje, da slobodno kaže ako ne razume pitanje ili nešto nije jasno u postavljenom pitanju – da to može da kaže i sudiji i veštaku koji sedi pored njega u toku glavnog pretresa koji će mu to objasniti na razumljiv način ili zatražiti od podnosioca pitanja da isto preformuliše da bude jasno i razumljivo.

Ukazujemo samo na pojedine slučajeve iz sudske prakse u kojima je ispitivanje pojedinih oštećenih – po jednog ili dva oštećena lica u jednom predmetu obavljeno uz upotrebu sistema audio vizuelne veze, kao i uz ispunjavanje svih detalja iz prethodno pomenute ustaljene prakse postupanja u takvim slučajevima:

1. U krivičnom predmetu koji je bio pravno kvalifikovan kao produženo krivično delo obljava sa detetom iz čl.180.st.1. u vezi sa čl.61 KZ¹⁸ optuženi star 42 godine iskoristio je poznanstvo sa tada maloletnim detetom - oštećenom (13 godina) za koju je znao da je učenica šestog razreda osnovne škole i školska drugarica njegove ćerke, pa je sa njom prvo razmenjivao poruke društvenih mrežu, a potom je odvodio na piće u Lazarevac i Lajkovac i sa njom stupio u emotivnu vezu i u periodu od marta do juna 2019.godine u više navrata nad njom izvršio obljubu.

Okolnosti vezane za izvršenje dela utvrđene su na osnovu detaljnog iskaza oštećene. Ispitana je tokom istrage u svojstvu svedoka u prisustvu veštaka medicinske struke - specijaliste medicinske psihologije, pa se veštak izjasnila da su intelektualni potencijali mal.oštećene u trenutku ispitivanja u Beogradu bili na nivou ispod proseka što ukazuje da ona može da da iskaz, jer nema nikakve smetnje u intelektualnom razvoju, da razume suštinu zbog čega se sasluša i nema otpor prema saslušanju. Da roditelji nisu zaključili da se radi o seksualnom odnosu njihove maloletne ćerke i odraslog muškarca ona ne bi smatrala da treba taj događaj da prijavi. To je posledica problema zbog kojih je išla u Beograd na lečenje: poremećaj u ponašanju i emocionalne socijalne nezrelosti. Mal.oštećena je detaljno opisala sve bitne okolnosti koje su dovele do toga da je došlo do emocionalne veze između optuženog i nje, kada je i na koji način došlo do obljuje, na kojim mestima i u kom periodu se sve dešavalo.

Pre ispitivanja mal.oštećene na glavnom pretresu sudski veštak specijalista medicinske psihologije sa upoznala sa novom medicinskom dokumentacijom za mal.oštećenu koja je predana na glavnom pretresu i sa njom obavila razgovor, pa se izjasnila da je mal.oštećena sposobna da da svoj iskaz, da razume značaj dolaška u sud u ulozi svedoka i sposobna je da učestvuje u ovom procesu. Na glavnom pretresu mal.oštećena je posle toga pri svom iskazu iz istrage i isti dopunila navodeći da je nakon saslušanja u tužilaštvu u školi za vreme nastave na nju vršen pritisak da promeni iskaz od strane kćerke optuženog i kćerke njegovog brata, koje obe uče sa njom u istom odeljenju, da je to prijavljeno direktoru.

Iskaz oštećene sud je u potpunosti prihvatio jer je do nasitnijih detalja objasnila šta se dešavalo u pojedinim situacijama između nje i optuženog, kako je sve počelo, kako se taj odnos razvijao, gde je i koliko puta je imala odnos sa optuženim, na koji način. Posebno, sud je imao u vidu da je u svom iskazu ona opisala i pojedine situacije u kojima nije imala seksualni odnos sa optuženim – zbog toga što ona nije htela ili zbog toga što je optuženi zbog obaveza na poslu žurio. Sud

18 Pravosnažno presuđen predmet br. K 26/19, iz lične arhive sudije Dragana Obradovića - neobjavljeno.

nije imao nijedan razlog da posumnja u verodostojnost njenog iskaza, ovo posebno iz razloga što kritični događaj mal. oštećena nije ni prijavila, već je to učinila njena majka po saznanju za isti. Iskaz mal. oštećene, ali i svih ispitanih svedoka suštinski je potvrđen i od strane optuženog, s obzirom da on u toku glavnog pretresa nije imao nijedno suštinsko pitanje niti primedbu na njihove iskaze, niti je pokušao da ospori svoje kontakte sa mal.oštećenom na mestima koje je ona izuzetno detaljno opredelila gde je i u koje vreme sa njom imao seksualne odnose, na koji način i kako su se ti odnosi u svakoj pojedinoj situaciji završavali. Optuženi je imao samo generalnu primedbu na iskaz mal.oštećene ali nije pokušao da iznese bilo koji kontra dokaz njenim tvrdnjama koji dokaz bi njemu išao u prilog.

2. U krivičnom predmetu koji je bio pravno kvalifikovan kao krivično delo Obljuba zloupotrebom položaja iz čl.181 st.2 KZ u pokušaju u vezi sa čl.30 KZ i produženo krivično delo Nedoizvoljene polne radnje iz čl.182 st.2 u vezi sa čl.181 st.3 KZ u vezi sa čl.61 KZ i krivično delo Nedoizvoljene polne radnje iz čl. 182 st.2 u vezi sa čl.181 st.3 KZ¹⁹ optuženi star 33 godine u vreme kada je otkriveno izvršenje krivičnih dela na štetu njegovih pastoraka iskoristio je to što je živeo vanbračno sa majkom svojih maloletnih pastoraka, pa je u peroidu od juna 2015. do juna 2019. godine nad jednom od njih dok je bila u uzrastu deteta u više navrata izvršio nedoizvoljene polne radnje i u dva navrata pokušao da nad njom izvrši obljubu, a tokom jula ili avgusta 2019.godine jednom prilikom izvršio nedoizvoljene polne radnje sa tada maloletnim detetom – drugom oštećenom (13 godina).

Okolnosti vezane za izvršenje krivičnih dela utvrđene su na osnovu detaljnog iskaza obe mal.oštećene. Obe mal.oštećene su ispitane tokom istrage u svojstvu svedoka u prisustvu veštaka medicinske struke - specijaliste medicinske psihologije, koja je prethodno sa njima obavila dijagnostički intervju, pa se veštak izjasnila da su intelektualni potencijali obe mal.oštećene u trenutku ispitivanja bili na nivou proseka, da je njihova emocionalna i socijalna zrelost na nivou njihovog kalendarskog uzrasta i da su sposobne da daju svoje iskaze. Obe mal. oštećene su tokom istrage detaljno opisale sve bitne okolnosti koje su dovele do toga da je njihov očuh izvršio, na kojim mestima u kući i na koji način koje radnje krivičnih dela i da je pokušao u dva navrata da izvrši krivično delo obljuje nad starijom od dve oštećene. Takođe, objasnile se u kom periodu se sve dešavalo.

Na glavnom pretresu obe mal.oštećene su ostale pri svom iskazu iz istrage, s tim da je mlađa oštećena dopunila svoj iskaz i objasnila da nije smela da majci kaže šta se desilo u toj jedinoj situaciji kada je optuženi izvršio krivično delo nad

19 Pravosnažno presuđen predmet br. K 2/20, iz lične arhive sudije Dragana Obradovića - neobjavljeno.

njom zato što joj je optuženi pretio da će ukoliko kaže majci šta se desilo da će ona i sestra ići u dom, a majka će ići u zatvor.

Iskaz mal. oštećene sud je u potpunosti prihvatio jer su, i to svaka od njih, do nasitnijih detalja objasnile šta se dešavalo u pojedinim situacijama između svake od njih i optuženog, kako je sve počelo, kako se taj odnos razvijao, te kada je njihova majka saznala za krivična dela koja je optuženi izvršio nad njima. Sud nije imao nijedan razlog da posumnja u verodostojnost njihovog iskaza, ovo posebno iz razloga što kritični događaj mal. oštećene nisu ni prijavila, već je to učinila njihova majka po saznanju za isti. Iskaz mal. oštećenih, suštinski je potvrđen i od strane optuženog, s obzirom da on u toku glavnog pretresa nije imao nijedno suštinsko pitanje niti primedbu na njihove iskaze. Optuženi je imao samo generalnu primedbu na iskaz mal.oštećenih u vezi sa događajem posle koga su mal.oštećene rekle njihovoj majci šta se dešavalo između njih i optuženog, ali nije pokušao da iznese bilo koji kontra dokaz njihovim tvrdnjama koji dokaz bi njemu išao u prilog.

3. U krivičnom predmetu koji je bio pravno kvalifikovan kao dva produžena krivična dela trgovina ljudima iz čl.388.st.2.u vezi st.1 KZ u vezi sa čl.61 KZ²⁰ optuženi star 47 godine u vreme kada je otkriveno izvršenje krivičnih dela na štetu njegove pastorke stare 10 godina i njegovog sina starog 10 godina je ovih dvoje dece u periodu od godinu ipo dana zloupotrebom ovlašćenja, odnosa zavisnosti i teškog materijalnog stanja skoro svakodnevno upućivao od Uba do Valjeva, da na različitim mestima prose novac što su oni i činili i na kraju dana kada se vrate novac su predavali optuženom

Okolnosti vezane za izvršenje dela utvrđene su na osnovu detaljnog iskaza mal.oštećene- pastorke optuženog. Ispitana je tokom istrage u svojstvu svedoka u prisustvu veštaka medicinske struke - specijaliste medicinske psihologije, pa se veštak izjasnila da su intelektualni potencijali mal.oštećene u trenutku ispitivanja bili na nivou ispod proseka sa elementima edukativno vaspitne zapuštenosti, da je emocionalna i socijalna zrelost na nivou proseka za kalendarski uzrast a u skladu sa socijalnom sredinom iz koje potiče, da razume ulogu svedoka i da je sposobna da da svoj iskaz tokom istrage.

Mal.oštećena je detaljno posvedočila od kog momenta je počela da prosi, da je od nje i svog sina optuženi zahtevao da idu da prose u Ub, Valjevo, kako je organizovao njihov odlazak u Valjevo, da su mu u povratku davali sav novac koji su isprosili tokom dana, da ih je on terao da prose, da ga se ona plašila i kada bi rekla da neće da ide optuženi joj je prilazio sa namerom da je udari, ponekad i

20 Pravosnažno presuđen predmet br. K 3/19, iz lične arhive sudije Dragana Obradovića.

udarao šamarima, a kada ne donesu dovoljno novca drao bi se na njih sa pitanjem Zašto nisu doneli više novca?

Pre ispitivanja mal.oštećene na glavnom pretresu sudski veštak specijalista medicinske psihologije je sa njom obavila razgovor, pa se izjasnila da je mal. oštećena sposobna da da svoj iskaz, da nije zaostala u duševnom razvoju i da kod nje nisu uočeni znaci psihopatoloških fenomena, da razume značaj dolaska u sud u ulozi svedoka i sposobna je da učestvuje u ovom procesu. Na glavnom pretresu mal.oštećena je posle toga ostala pri svom iskazu iz istrage, kada je dobila status posebno osetljivog.

Maloleti sin optuženog je na glavnom pretresu iskoristio svoje zakonsko pravo da ne svedoči protiv optuženog – oca, iako je protiv njega svedočio tokom istrage.

Zajedničko u svim prikazanim slučajevima, kao i u drugim slučajevima u kojima je korišćena primena sistema audio vizuelne veze u praksi Višeg suda u Valjevu je da nijedan optuženi nikome od oštećenih nije postavio pitanja koja se direktno odnose na radnju izvršenja bilo kog krivičnog dela, da su sva postavljena pitanja bila na neke suštinski nebitne okolnosti, tako da sa postavljenim pitanjima nikoga od oštećenih nisu doveli u položaj da je sud na bilo koji način mogao da posumnja u njihove iskaze. Naprotiv, u svim tim predmetima sud je na osnovu iskaza oštećenih datih iz druge prostorije u kojoj su boravili tokom trajanja glavnog pretresa u sklopu sa ostalim izvedenim dokazima u svakom predmetu zasnovao osuđujuću presudu. Niko od maloletnih oštećenih nije imao bilo kakvih problema da u takvim situacijama svedoči pred sudom, jer je svako od njih imao osećaj dodatne sigurnosti kako su sami govorili veštaku – specijalisti medicinske psihologije koji je sedeo pored njih tokom glavnog pretresa.

6. Zaključak

Maloletna lica, u svojstvu svedoka i oštećenih u krivičnom postupku, zbog posebne osetljivosti, zahtevaju pojačanu pažnju svih organa postupka tokom celog krivičnog postupka – od predistražnog postupka pa do glavnog pretresa. Ta je potreba posebno izražena kod dece - žrtava krivičnih dela, sa ciljem sprečavanja njihove dodatne, sekundarne viktimizacije. U postupanju sa decom i maloletnim oštećenima, kao i sa maloletnim izvršiocima krivičnih dela, neophodno je da se svi organi postupka rukovode njihovim najboljim interesom.

Jedan od načina kako se to postiže je, pored svih ostalih načela koja važe u krivičnom postupku a pre svega hitnosti, ispitivanje ove izuzetno osetljive i ranjive kategorije lica primenom sistema audio vizuelne veze kada god je to moguće, u bilo kojoj fazi krivičnog postupka.

Upotrebom sistema audio vizuelne veze pozitivno se utiče na zaštitu ove izuzetno ranjive kategorije učesnika u krivičnom postupku!

Literatura

- Marjanović, M., (2013) Ljudsko dostojanstvo kao društvena i pravna vrednost. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 47(3), str. 95-105. 10.5937/zrpfns47-4945
- Perić, O. (2005) *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*. Beograd: Službeni glasnik
- Škulić, M. (2016) *Procena usklađenosti Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica sa relevantnim odredbama Direktive EU 2012/29*. Beograd: Multi-Donor Trust Fund for Justice Sector Support in Serbia, World Bank

Međunarodni propisi:

- Council of Europe, Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, (adopted 7 May 2011, entry into force 1 August 2014) CETS 210 (Istanbul Convention), available at <https://rm.coe.int/168008482e>.

Propisi:

- Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 98/2006.
- Opšta deklaracija o ljudskim pravima, Službeni list FNRJ 0/48, Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 217 A (III) od 10. decembra 1948. godine - prihvaćena od strane SVIH država članica UN)
- Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini, Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, br. 12/2010.
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.
- Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, Službeni glasnik RS, br.32/2013.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 1/2010.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 12/2013, 4/2014.

- Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji, Službeni glasnik SRJ– Međunarodni ugovori, br. 22/2002.
- Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori, br. 15/90, Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori, br. 4/96, 2/97.
- Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br.72/2011,101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/19.
- Zakonik o krivičnom postupku, Službeni list SRJ, br. 70/01, 68/02, Službeni glasnik RS, br. 58/04,85/05, 115/05,49/07,72/09 i 76/2010.
- Strategija borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji, Službeni glasnik RS, br.111/06.
- Strategija za borbu protiv visokotehnološkog kriminala za period 2019-2023, Službeni glasnik RS, br.71/2018.
- Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava 2017-2022, Službeni glasnik R, br.77/2017.
- Izmene i dopune Sudskog poslovnika, Službeni glasnik RS, br.39/2016.

Sudske odluke:

- Pravosnažno presuđen predmet Višeg suda u Valjevu br. K 26/19
- Pravosnažno presuđen predmet Višeg suda u Valjevu br. K 3/19
- Pravosnažno presuđen predmet Višeg suda u Valjevu br. K 2/20

Dragan Obradović, PhD
Judge, Higher court in Valjevo
Research Fellow

USE OF AUDIO-VISUAL CONNECTION IN EXAMINATION OF CHILDREN IN CRIMINAL PROCEEDINGS - FROM THE JUDGE'S ANGLE

In numerous criminal proceedings, there is an increasing need in Serbia to examine children and juveniles as victims or as witnesses. Having in mind their age, their maturity, the examination of these categories of participants in criminal proceedings requires specially trained people - officials who will contact them from their first appearance either in the police, in the public prosecutor's office or in court. And for their additional protection in criminal proceedings, the legislator recognized the need to examine these vulnerable categories of participants in criminal proceedings can be done with the use of technical means - through audio-visual communication, which provides additional security for children and juveniles, so it is most important by legal regulations on criminal matters, he officially prescribed this possibility. During the 21st century, the state of Serbia has technically equipped all higher courts with special rooms and audio-visual communication systems. In this paper, we pointed out the most important international and domestic regulations related to the protection of victims and are especially important for the protection of children in criminal proceedings, the way in which the use of audio-visual communication is regulated in the most important domestic criminal regulations. We also pointed out some cases from practice in which the examination of the injured - children and minors through audio-visual connection was applied.

Key words: *criminal proceedings, children, victims, witnesses, audiovisual connection*